

KAUNOKIRJALLISUUS JA HENKILÖNNIMET



YVONNE BERTILLS

VÄITÖKSENALKAJAISESITELMÄ ÅBO AKADEMISSA 4. HUHTIKUUTA 2003

»Nomen est omen», »Kärt barn har många namn», »Vara karl för sitt namn», »Ett gott namn är mer värt än stora rikedomar», »Nimellään köyhä koreilee», »Hyvä nimi, hyvät unet». Nimi on ollut monella tavalla keskeinen yksilölle jo pitkään, mitä yllä mainituissa sananparsissa on painotettu. Nimen vaikutus ja soveltuvuus nimenkantajalle ovat edelleen tärkeitä kriteerejä nimenannossa: se, että on nimensä veroinen, kunnioittaa sitä parhaalla mahdollisella tavalla ja osoittautuu nimensä arvoiseksi ovat asioita, jotka yleensä assosioidaan nimeen. Kuten roomalainen sananparsi vihjailee, nimeä on aina pidetty enteenä, joka tavalla tai toisella vaikuttaa nimenkantajaan: nimi voi ilmaista toivottuja luonteenpiirteitä, herättää sopivia assosiaatioita ja vaikuttaa yleiseen käsitykseen nimenkantajasta. Nimi voi myös heijastaa kuuluvuutta ja syntyperää, ja koska se voi periytyä, se sitoo meidät myös sosiaaliseen ja kulttuuriseen taustaan.

Nimemme kertovat, keitä olemme, ja ne seuraavat meitä myös koko elämämme ajan. Nimi ei ole vaihdettavissa, harvoista sosiaalisista tai luonnollisista tapauksista huolimatta. Emme myöskään voi menettää nimeämme.

Olemassaolomme yhtenä edellytyksenä on, että tiedämme niiden ihmisten, paikkojen, rakennusten ja esineiden nimet, jotka ympäröivät meitä päivittäin, ja etenkin että tunnemme ja omistamme oman nimemme. Jos tunnemme ihmisten, paikkojen ja esineiden nimet, tiedämme myös enemmän heistä ja niistä, kulttuurisesta kuuluvuudesta ja alkuperästä, ehkä myös käyttäytymisestä ja luonteenpiirteistä. Se, että voimme sanoa »Tiedän, mikä hänen nimensä on» tai »Tiedän, kuka tuo on», merkitsee paljon meidän olemassaolossamme. Ilman nimiä olisi vaikea lähestyä muita ihmisiä, puhutella heitä ja keskustella heidän kanssaan. Päivittäisessä elämässämme nimet ja nimenkäyttö ovat keskeisiä välineitä oman itsemme identifioimisessa, toisten identifioimisessa, meitä ympäröivän maailman hahmottamisessa ja ymmärtämisessä.

▷

Meillä on suuri tarve nimetä olioita ja asioita ympäristöstämme. Lapsuudesta asti nimenannolla on suuri rooli: henkilöiden lisäksi myös esimerkiksi lelut ja lemmikkieläimet saavat nimiä.

Kaunokirjallisuudessa nimielementtiin ja nimenantoon liittyviä edellä mainittuja tehtäviä voi havaita, mutta nimien variaatio on paljon suurempi ja dynamisempi. Yhtäläisyyksistä huolimatta kaunokirjallisuudessa esiintyvien nimien ja eritoten fantasiahenkilöiden nimien kriteerit eroavat suuresti sekä muodon (rakenteen), sisällön että tehtävien kannalta yleisistä henkilönnimikriteereistä. Kuitenkin kaunokirjallisuudessa esiintyvä nimi on yhtä tärkeä identifikaatioetiketti kuin tavallinen henkilönnimi, mutta yksilöimisen ja identifioimisen lisäksi kirjalliset nimet ylläpitävät monia muita ominaisuuksia siksi, että ne esiintyvät kirjallisessa kontekstissa ja viittaavat fiktiiviseen hahmoon, joka on statukseltaan ja luonnoltaan erilainen kuin realistinen henkilö. Kirjallinen nimi on siitä huolimatta yhtä tärkeä osa kirjallista hahmoa kuin konventionaalinen nimi on osa yksilön identiteettiä. Tekstuaalisina elementteinä nimien muotoa, sisältöä ja tehtäviä kirjallisuudessa värjättävät paitsi nimenkantajan sosiaalinen status ja luonto myös aina jossakin määrin kontekstin kirjalliset aspektit. Kirjallinen nimi yhdistää monta tasoa sekä tekstissä että tekstin ulkopuolella: kirjalliset ulottuvuudet ja nimenkantaja mutta myös lukija ja kirjailija ovat vaikuttavia tekijöitä kirjallisuudessa esiintyvien nimien tulkinnassa ja vastaavasti ymmärtämisessä. Fiktiivisen — tai kirjallisen — hahmon nimi auttaa lukijaa orientoitumaan ja tutustumaan tarinaan, fiktiiviseen maailmaan ja sen kirjalliseen hahmoon.

Nimissä on myös merkkejä kirjan kansien ulkopuolella olevasta kulttuurista ja kielestä; nimenvallinnassa ja nimen muodostamisessa on kirjailijan kielellisen ja

kulttuurisen tiedon ja kokemuksen merkkejä. Jokaisessa kirjallisessa kontekstissa on oma nimisysteemi, joka tavalla tai toisella juontuu kirjailijan omasta sosiaalisesta, kulttuurisesta ja kielellisestä taustasta, mutta myös kirjailijan kielellisestä kekseliäisyydestä. Kirjallisissa yhteyksissä nimen kirjalliset aspektit, nimen suunnitellut tehtävät sekä se, kenelle teksti on suunnattu, muodostavat keskeisiä kriteerejä nimien valinnassa ja niiden muodostamisessa. Tämän ansiosta kirjalliset nimet ja nimenkäyttö kirjallisuudessa ovat dynaaminen ja monipuolinen mutta myös vaikea tutkimusalue.

Yllä mainittujen erikoispiirteiden perusteella kirjallisuudessa esiintyvät nimet vaativat erilaisen metodologisen lähestymistavan ja analyysitavan kuin esimerkiksi paikannimet ja tavalliset henkilönnimet: kirjallisten nimien tulkinta kielellisestä näkökulmasta voi olla hedelmällistä mutta tuskin tyhjentävää. Ei sovi unohtaa kirjallisen kontekstin poeettisia tehtäviä ja onomastisia erikoispiirteitä, jotka lisäävät tärkeitä ominaisuuksia kirjallisiin nimiin. Vaikka kaunokirjallisuudessa esiintyvät nimet ovatkin osittain kontekstin alaisia, yleisesti nimeen ja nimenkäyttöön liittyvät kriteerit eivät poistu.

Väitöskirjassani olen lähemmin tutkinut lastenkirjallisuudessa esiintyvien fantasiahahmojen nimien ominaispiirteitä ja kriteerejä kolmessa eri kontekstissa: Tove Janssonin Muumi-kirjoissa, Mauri Kunnaksen Koiramäki-kirjoissa ja A. A. Milnen Winnie the Pooh -kirjoissa. Tutkimukseni tarkoituksena on eri kieleen ja kulttuuriin kuuluvien tekstien kannalta selvittää nimeämisen kielellisiä ja kulttuurisia tekijöitä ja pohtia mahdollisia eroja ja yhtäläisyyksiä eri konteksteissa. Mitkä ovat nimien valinnan tai nimien muodostamisen kriteerit; mihin nimen valinta tai nimen muodostaminen perustuu? Onko yhteys nimikriteerien ja ni-

menkantajan luonteenpiirteissä, ja jos on, minkälainen se on? Miten kirjallinen teksti vaikuttaa nimelementtiin sisältyvien osien merkityksiin ja muotoihin? Mikä on kirjallisuudessa esiintyvän nimen, nimeämisen tai nimen muodostamisen yhteys yleisesti ottaen propreihin, ennen kaikkea henkilönnimiin; osoittavatko kirjalliset nimet kuuluvuutta henkilönnimiin tai muihin propreihin ja miten? Nämä ovat muutamia niistä kysymyksistä, jotka ovat ohjanneet tutkimustani.

Kuten olen jo todennut, kirjallisuudessa esiintyvät nimet kuuluvat sekä tekstissä että tekstin ulkopuolella moniin eri tasoihin. Tästä syystä poikkitieteellinen näkökulma, joka ottaa huomioon sekä kielelliset, onomastiset, kulttuuriset että kirjalliset aspektit, osoittautuu kaikista luonnollisimmaksi. Analyysissäni nostan esille nimen sisältöön ja nimenosan merkityksiin liittyvät ominaisuudet, jotka ovat erityisen keskeisiä fantasiaahmojen nimissä; monta materiaaliin kuuluvaa nimeä leimaa semanttinen monitulkintaisuus. Siksi olen valinnut lähestymistavaksi sekä onomastisen että semanttisen näkökulman selvittääkseni, miten nämä vaikuttavat kirjallisten hahmojen nimien valintaan ja muodostamiseen. Kielelliset ominaisuudet erottuvat selvästi materiaalissani esiintyvissä nimissä ja toimivat samalla olennaisina nimikriteereinä. Ne vaikuttavat myös nimien tulkintaan ja tehtäviin: nimen kielellinen muoto — tällä viitataan sekä muodon että sisällön aspekteihin — kytkeytyy kielen kattavaan rooliin kirjallisessa kontekstissa, stilistisiin ja nimeen liittyviin aspekteihin ja sen lisäksi tekstin ulkopuoliseen kielelliseen ja kulttuuriseen taustaan. Nämä seikat saavat lisämerkitystä lastenkirjallisuuden diskursissa, koska aikuisten ja lasten kokemukset ja tiedot eroavat toisistaan kielellisesti ja kulttuurisesti.

Se, että lastenkirjallisuudessa aikuinen

on kirjoittanut lapselle, vaikuttaa nimikriteereihin ja nimenkäyttöön huomattavasti. Analysoimalla nimelementtien fonologisia ja rakenteellisia muotoja ja niiden semanttisia piirteitä voi lähestyä myös lastenkirjallisuuden kahta tasoa, aikuisen ja lapsen tasoa. Nimen muodolla aikuinen kirjailija voi houkutellessa lukijaa. Ketä lasta ei esimerkiksi kiehdota muuminimi *Mårnan*, sen äänteelliset ominaisuudet ja assosiaatiot, joita nimi-muoto herättää.

Yleisesti ottaen on luonnollista, että aikuisen kirjailijan kielelliset taidot tietyllä tavalla vaikuttavat nimen muodostamiseen ja nimenkäyttöön ja osallistuvat siten siihen, että teksti usein jossain määrin tai tasapuolisesti on suuntautunut myös aikuislukijalle. Materiaalilleni on ominaista, että se suuntautuu sekä aikuisille että lapsille, mikä on havaittavissa myös nimissä. Lastenkirjallisuudessa esiintyvien nimien yhtenä ominaispiirteenä on kielen kanssa leikkiminen. Sitä voi pitää tuloksena siitä, että teksti osallistuu sekä aikuis- että lastenkirjallisuuden diskurssiin. Keskeinen ominaisuus monelle materiaalissani esiintyvälle nimelle on leikki muodon kanssa, esimerkiksi ortografisen tai fonologisen muodon kanssa, riimi, sanaväännökset ja sisällöllinen leikki. Hyvänä esimerkkinä tästä on nimi *M. Ö. Rögölli*, jonka muoto ääntämyksessä aktualisoi suomen kielen sanan *mörökölli*. Myös nimileikkiä esiintyy, jotta saataisiin aikaan äänteellisesti ja muodollisesti humoristisia ja assosiativisia vaikutelmia. Joskus muunnellaan tavallisia nimiä, esimerkiksi *yltioppilas Z. Toopeli* ja *W. J. Selmann*.

Verrattuna propreihin ja tavallisiin henkilönnimiin kirjallisuudessa esiintyvillä nimillä on yhtäläisyyksiä monen erisnimikategorian kanssa. Kuten henkilönnimet, myös kirjalliset nimet viittaavat yksilöihin, mutta samalla niillä on, kuten esimerkiksi joillakin paikannimillä, lempinimillä ja tietyillä eläinimillä, konkreettinen ja moti-

voitu yhteys nimenkantajan luonteenpiirteisiin. Niillä on monia yhtäläisyyksiä lempinimien kanssa, ne ovat esimerkiksi hyvin kontekstispesifisiä, ja niillä on motivoitu sisältö siten, että ne viittaavat johonkin spesifiseen tai merkittävään ominaisuuteen. Kuten eläinnimitykset, myös fantasiahahmon nimi ilmaisee tyyppiä ja lajikuuluvuutta, ja se sijoittuu täten erisnimien ja appellatiivisten nimien välimaastoon. Usein nimi ilmaisee sekä yksilöä että luokkaa, esimerkiksi muumikirjojen *mumintroll*, *hemul* ja *mymla*. Mauri Kunnaksen kuvakirjoissa monet nimet assosioituvat eri tavoilla siihen tosiasiaan, että hahmot ovat koiria, esimerkiksi *Musti-renki*, *Henry Houndog*, *suutarimestari Rakkinoff*, *ruotiukko Hiski Piskinen* sekä *leipurimestari Tassulainen*. Kunnaksen kuvakirjoissa nimenkäytön etymologinen ja historiallinen kehitys Suomessa muodostaa hyvin keskeisen taustan kirjallisille nimille, ja siksi myös ammattinimityksillä ja titteleillä on tärkeä merkitys nimenannolle ja nimien tulkinnalle.

Tavallisten tehtävien lisäksi nimillä voi olla monia muita tehtäviä, jotka syntyvät kontekstista ja jotka ovat keskeisiä nimien tulkinnalle ja ymmärtämiselle. Kirjallisia nimiä ei voi pitää arbitraareina eikä yleispätevinä etiketteinä, ja siksi niitä ei voida tulkita ainoastaan viittaussuhteessaan. Sekä nimen muoto että nimen sisältö ovat useimmiten vahvasti motivoituja. Muodostamalla nimiä yleisen sanavaraston avulla semanttiset ja äänteelliset aspektit saavat primäärisiä funktioita aivan eri tavalla kuin tavallisissa nimissä. Kirjallisten hahmojen nimet toimivat kirjaimellisesti enteinä siksi, että ne ennustavat jotakin kantajastaan. Keksiytyissä nimissä, joiden semanttinen aspekti on vahvasti esillä, sisällöllä on äänteellistä tärkeämpi funktio: nimenosien merkitykset kuvaavat usein nimenkantajan konkreettisia fyysisiä tai mentaalisia ominaisuuksia, luonteenpiirteitä tai tyyppillistä käyttäyty-

mistä; nimen sisältö voi myös ilmaista sosiaalisia rooleja tai hahmojen välisiä suhteita. Sellaisissa nimissä, joissa sisältö ei transparentisti juonnu yleisistä sanoista, kuten esimerkiksi muuminiemessä *filifjonkan*, äänteelliset tekijät nousevat etualalle. Myös realistisissa, tavallisissa nimissä nimen muoto voi olla ensisijaisen tärkeä: se voi viestittää sekä sosiaalista että kulttuurista kuuluvuutta.

Yleisesti ottaen voimme sanoa, että kirjallisten hahmojen nimet eroavat monella tavalla tavallisista nimistä: nimen valinnan ja nimen muodostamisen kriteerien lisäksi nimet eroavat muodon (rakenteen), sisällön ja tehtävien kannalta. Mielenkiintoinen aspekti ja ero kirjallisten ja tavallisten nimien välillä on jo siinä, onko kirjallisilla hahmoilla varsinaista nimeä vai ei: nimettömyys ja näkymättömyys, jotka ovat meille normaaleille ihmiselle miltei mahdottomuuksia, ovat täysin mahdollisia kirjallisissa konteksteissa ja ylläpitävät usein muun muassa temaattisia аспекteja. Toisinaan sellaisia hahmoja on nimetty, joita ei ole olemassakaan tarinassa, ja toisinaan esiintyy nimettömiä hahmoja. Kaunokirjallisuudessa esiintyviä nimiä leimaa sekä muotojen että tehtävien kannalta moninaisuus, joka haastaa niiden ominaisuuksia niminä. Näiden lisäksi nimi monimutkaistuu moninaisesta ja monitulkintaisesta sisällöstä: nimenosien kaksimerkityksisyys on silmiinpistävä ominaisuus materiaalisesti esiintyvissä nimissä, mitä pidän suoranaisena tuloksena siitä, että lastenkirjallisuus suuntautuu usein sekä aikuislukijaan että lapsilukijaan. Kirjallisten hahmojen nimet voi määrittellä sekä kielellisesti että kulttuurisesti monipuolisiksi kerronnallisiksi, stilistisiksi ja kirjallisiksi välineiksi.

Lastenkirjallisuudessa esiintyvien nimien tutkiminen herättää monta mielenkiintoista kysymystä, jotka kytkeytyvät useisiin sosiaalisiin ja kulttuurisiin aihepii-

reihin: yleiseen nimenkäyttöön, kielen funktioihin, kirjallisten hahmojen konstruointiin, aikuisen kirjailijan tai lukijan ja lapsilukijan suhteeseen tekstissä, reseptiotutkimukseen ja kääntämiseen. Nämä ovat ne aihepiirit, jotka olen ottanut huomioon väitöskirjassani, mutta jotka voivat kaikki myös erikseen muodostaa omia laajoja tutkimuksiaan.

Kirjalliset hahmot voivat toimia vahvoina identifikaatiokohteina lapsille ja nuorille, ja siksi on suuri vaikutus sillä, miten kirjallisia hahmoja esitetään, kuvataan, miltä

ne näyttävät, miten ne toimivat ja minkälaisia mielipiteitä ne ilmaisevat. Kaikista näistä seikoista saamme myös tietoa analysoimalla hahmojen nimiä. Tekstuaalisten mikroelementtien, kuten nimien, taakse voi piiloutua kokonainen maailma täynnä tulkintoja ja tehtäviä, jotka, kuten olen todennut väitöskirjassani, ovat keskeisiä tekstissä monella tasolla. Aikuisen kirjailijan, aikuislukijan ja lapsilukijan suhde lastenkirjallisuudessa haastaa ja monimutkaistaa tekstin kielellisiä аспекteja, minkä nimien analyysi selvästi osoittaa. ■

YVONNE BERTILLS *Beyond identification: Proper names in children's literature*. Åbo: Åbo Akademi 2003.

Åbo Akademi, *Finska språket med litteraturen, Fänriksgatan 3 A, 20500 Åbo*
Sähköposti: yvonne.bertills@abo.fi